

Klimatförändringar

Handelsavtalen som förgiftar människorna i Guatemala

- Vi dricker förorenat vatten. På sockerrörsplantagen här används mycket kemikalier. Barnen blir sjuka, säger småbrukaren Amelia Choc Cuz. *Röster från Latinamerika* har rest genom Guatemala där effekterna som frihandelsavtal fått för landsbygden är tydliga - men där motståndet och medvetenheten samtidigt gro.

Text och foto: Anna Nylander

Amelia Choc Cuz och hennes son Oscar.

GUATEMALA. I Amelia Choc Cuzs knä sitter hennes lille son Oscar på 1,5 år. Han gråter stilla. Fötterna är täckta av variga bölder och han har plågats av febervägor och ont i magen i över 10 månader.

Vi befinner oss i den lilla byn Río Frío i Polochicdalen, 7 timmar norr om Guatemala city. I dalgången som sträcker ut sig härifrån och fram till bergskedjan Las Minas i horisonten är allt som syns sockerrör- och oljepalmodlingar.

För var det annorlunda. Då odlades framförallt kaffe här och befolkningen i Río Frío arbetade på plantagen. Idag ägs marken kring byn av företaget Chabil Utzay och odlingarna består nu enbart av de kraftigt kemikaliebepretade grödorna sockerrör- och oljepalm. Det är grödor som odlas i enartsodlingar. Det innebär att samma gröda odlas på en stor yta med mycket kemikalier.

–Denna typ av jordbruk utarmar jordarna snabbt och hotar den biologiska mångfalden i området. Jordbruksmetoderna kräver fossila bränslen och gödningsmedlen innehåller olja. I jämförelse med ett småskaligt och varierat jordbruk tar det heller inte upp lika mycket koldioxid, förklarar Julio Gonzalez, ekolog från Colectivo Madre Selva, en nationell organisation som jobbar för ekologiskt jordbruk och biologisk mångfald.

Problematiska avtal

Det är frihandelsavtalen som Guatemala ingått med USA (Cafta-DR år 2006) och EU (Ada år 2011), som har öppnat upp för att kraftigt expandera det industriella jordbruket. Sockerrör och afrikansk oljepalm är de grödor som växt mest i produktion, men även kaffe, banan, textil och gruvindustrin har vuxit.

Ur ett rent marknadsekonomiskt perspektiv kan det antas vara bra att fokusera på några få exportvaror, exportera dessa och sedan importera det mesta andra som landet behöver. Men de varor som är lönsamma att exportera för Guatemalas del har fört med sig negativa konsekvenser. Och det är klimatet, den lokala miljön, småbrukare, urfolk och fattiga i Guatemala som får ta den största smällen.

–Handelsavtalen har fördjupat en modell där export av enartsgrödor, mineraler och billig arbetskraft prioriteras. De har lett till större rikedom hos några få på bekostnad av exploatering av miljön och de mest utsatta i samhället. De har hindrat centralamerikanska länder att utveckla sin egen produktionsmodell, baserad på matsuveränitet och solidarisk ekonomi, säger Georgina Muñoz Pavon, som är del av det Centralamerikanska nätverket för uppföljning av handelsavtals inverkan i Centralamerika och medförfattare till en rapport som utvärderat avtalens påverkan på regionen.

Nedbrända drömmar

Människorna i Río Frío har känt av avtalen ända in på skinnet. 2011, samma år som Guatemala ingick i han-

delsavtalet med EU, avhystes 800 familjer våldsamt i Polochicdalen av företaget Chabil Utzay. Företaget hade köpt markerna där befolkningen, framförallt urfolk, levde i generationer, för att nu odla sockerrör och afrikansk oljepalm där. Invånarnas hem sattes i brand av företagets säkerhetsvakter utan att de fick möjlighet att tömma sina hus på tillhörigheter. Röda flammor och grå rök steg upp mot den annars blå himlen. Stora maskiner kördes in och förstörde familjernas odlingar av majs, bönor, örter och andra matgrödor. Deras mat och inkomstkälla jämnades bokstavligt talat med marken. Befolkningen protesterade och motsatte sig avhysningarna. I sammandrabbningarna med säkerhetsvakter, polis och militär, dog tre personer och flera skadades.

De våldsamma händelserna har senare dömts ut av Interamerikanska domstolen för mänskliga rättigheter. Tack vare att folket organiserade sig och lyckades uppmärksamma händelserna har regeringen lovat de drabbade familjerna nya marker på en ny plats där det ska finnas tillgång till rent vatten, utbildning och sjukvård.

Men när *Röster från Latinamerika* träffar invånarna i Río Frío i maj 2015, fyra år efter avhysningarna, har de fortfarande ingenstans att ta vägen, ingenstans att odla och skola och sjukvård är undermåliga. Undernäringen i regionen hör till den allvarligaste i landet och barnen är extra utsatta.

Invånarna har samlats i en halvöppen byggnad med tak av palmblad. Huset fungerar som byns mötespunkt, dess konstruktion ger välbehövlig skugga och tillåter en bris att svalka folket där de sitter samlade i hettan.

–För oss är det en kamp bara att kunna äta tre gånger om dagen. Vattnet är *chuca* – smutsigt – och maten räcker inte till. Regeringen ger ut matpaket, men de tar slut snabbt så vi odlar lite majs där vi kommer åt, förklarar Dominga Caal, en tiobarnsmor vars yngsta dotter lider av undernäring. Trots att hon är tre år kan hon varken gå eller prata.

En annan mamma, Juliana Kim Choy's berättar om sin dotter Ana Maria, 1,5 år, som nyligen behandlats för akut undernäring på sjukhuset.

–Tack och lov mår hon bättre nu, men grundproblemet kvarstår ju. Vi tvingas bo kvar i samma område och under samma förhållanden, så samma sak kommer ju kunna hända igen, säger hon, tittar ner på sin dotter som hon försiktigt gungar i knät, och fortsätter:

–Det enda vi vill är att regeringen ska uppfylla sina skyldigheter och ge oss våra nya marker så som de lovat. Så att vi kan leva i lugn och ro, odla vår egen mat och ge våra barn tillräckligt att äta.

Färre traditionella grödor

Enligt det Centralamerikanska nätverket för uppföljning av handelsavtals inverkan i Centralamerika har frihandelsavtalen hittills inte påverkat Guatemalas

tillväxt i någon större betydelse. Istället har de försämrat landets handelsbalans då Guatemala nu importerar mer än de exporterar och därmed har ökat sitt beroende av internationella marknader, vilka kännetecknats av ökande och osäkra priser.

Odlandet av traditionella grödor har minskat såväl som andelen av befolkningen som odlar sin egen mat. Många försöker istället få jobb på plantager eller i fabriker. Nästan alltid är det tillfälliga säsongjobb, dåligt betalda och med dåliga arbetsförhållanden. Men inte heller dessa jobb räcker till och extra svårt är det för kvinnor och ungdomar att få jobb.

Ett av argumenten som USA använde för handelsavtalet med Centralamerika var att det skulle skapa fler jobb och minska migrationen till USA. Istället har det motsatta skett. Migrationen har ökat dramatiskt. Mellan oktober 2013 och september 2014 greps 17 000 ensamkommande guatemalanska barn vid USA:s södra gräns. Vilket kan tolkas som en signal på hur försörjningssituationen i landet förvärrats sedan exportproduktionsmodellen fördjupats.

Hållbar omställning enligt urfolken

Redan när frihandelsavtalen med USA och EU började diskuteras förutsåg folkrörelserna i Guatemala att dessa skulle sätta käppar i hjulet för en omställning mot ett hållbart samhälle baserat på matsuveränitet och buen vivir – utvecklingsmodeller som istället för evig ekono-

misk tillväxt sätter miljö och människor i centrum.

–Världen är i kris. Klimatförändringarna måste bekämpas överallt, men det måste göras med respekt för naturen och människorna. En hållbar omställning måste ske genom att jobba för många lokala lösningar med våra traditionella kunskaper som bas för att på så vis skapa arbete och tillgång till bra och hälsosam mat, säger Glenda de Leon. Hon jobbar för Asecsa, en av urfolksnätverket Waqib' Kejs medlemsorganisationer, och är min följeslagare i Polochicdalen.

Vi skumpar fram i en fyrhjulsdriven bil på en propig väg till La Tinta och fader Dario Caal, en man med grått hår och energisk och vänlig framtoning. Han kallas för den gröna prästen. Han har allierat sig med organisationer som jobbar för hållbar förändring, som Asecsa, och stöttar byar som är i dispyt med företag och regering efter att deras mark- och kollektiva rättigheter ignorerats, så som i Río Frío.

Enligt rapporter från internationella miljö- och småbrukarorganisationer skulle det genom en omställning till småskaligt och varierat jordbruk och ökad lokal handel gå att halvera växthusgaserna inom några decennier.

–Men när beslutsfattarna inte kan komma överens och vidta tillräckliga åtgärder, så får man själv visa vägen, resonerar fader Dario Caal.

Kyrkan har köpt upp mark runt pastorsexpeditionen och skapat en agroekologisk visningsträdgård i vilken ►

Dario Caal, präst

Carlos Muralles

Juliana Kim Coy

► de försökt skapa så stor biodiversitet som möjligt och odlar träd och växter som traditionellt sett haft syften för urbefolkningen. De låter organisationer hålla kurser om agroekologi i kyrkans kursgård, de arrangerar fröbyten av traditionella fröer och all mat som serveras är lokalproducerad och traditionellt tillagad. Som katolsk präst, där kyrkan är stark, när han fram till många på den Guatemalanska landsbygden.

– Genom det vi gör visar vi folk att det finns alternativ till det nuvarande systemet och inspirerar fler att ta efter, förklarar fader Dario Caal.

Kriminalisering av fröer

Ett av de krav USA och EU hade i frihandelsavtalen med Guatemala var att landet skulle godkänna den Internationella konventionen för växtförädlingsprodukter, UPOV-91. Denna konvention binder landet att ta fram lagar som möjliggör patentering av fröer och den öppnar upp för odling av genmodifierade grödor (GM-grödor). I Guatemala konkretiserades det i dekret 19-2014, i folkmun även kallad Monsanto-lagen, som klubbades igenom i juni 2014. Stora protester drog genast igång.

– Vi är övertygade om att dekret 19-2014, skulle föra

med sig mycket problem och skada biodiversiteten i Guatemala. Det finns erfarenheter från många andra länder där genmanipulerade plantor korsbefruktas med lokala plantor genom naturlig pollinering, säger Carlos Muralles.

Carlos är agronom och koordinatör för Ceiba, en annan av medlemsorganisationerna i Waqib'Kej som är Latinamerikagruppernas samarbetspartner. Han har bland annat jobbat med att utveckla ett förslag på en alternativ frölag. Nu befinner vi oss på organisationens kontor i Chimaltenango, någon timmes bussfärd från huvudstaden. Organisationen har jobbat med att utreda och informera om problematiken med genmanipulerade grödor sedan början av 2000-talet. Han tror att det gedigna informationsarbetet under lång tid var en bidragande faktor till att folk visste vad som stod på spel när Monsanto-lagen väl röstades igenom år 2014 och medförde att folk gick man ur huse för att protestera.

–Lagen riskerar att bidra till kriminalisering av småbrukare som väljer mer hållbara och säkra alternativ, fortsätter han.

–Om bönder som väljer att odla med inhemska fröer, av misstag får korsbefruktade genmanipulerade plantor, riskerar de att anklagas för att odla dessa utan

STÖD

Stöd folkets kamp i Guatemala

Latinamerikagruppernas samarbetspartners i Guatemala jobbar för att påverka politiken så att folket ska få rätt till sin egen mark och för satsningar på hållbart jordbruk. De utbildar även medlemmarna i hållbara sätt att driva sina jordbruk och ser till att de känner till sina rättigheter och har möjlighet att organisera sig.

Stöd dem i deras arbete genom att sms:a LA100 till 72980 och bidra med 100 kr.

Invånarna i urfolkssamhället Río Frio i Polochicdalen har känt av effekterna av frihandelsavtalen. Nu kräver de att deras rättighet till mark, hälsa och utbildning uppfylls och att lagar som möjliggör att odla genmodifierade grödor inte introduceras i landet.

tillstånd. De kan då bli ställda inför domstol av fröproducenterna, multinationella företag som Monsanto och Syngenta, förklarar Muralles.

Straffen kan bli så hårda som 1-4 års fängelse och bonden kan tvingas att betala skadestånd på runt 10 000 kronor. En effekt av lagen befaras därför bli att många småbrukare blir rädda att fortsätta odla ekologiskt med traditionella fröer och inte ser något annat val än att använda sig av genmanipulerade (GMO) fröerna, vilket Muralles förklarar, även kommer gå ut över klimatet.

–De flesta genmodifierade fröer är sådana som används i enartsodlingar. Så Monsanto-lagen kommer även leda till ännu fler enartsodlingar och industriellt jordbruk. Det innebär ännu mer avskogning, förlust av organiskt material i jordarna, och förlust av biodiversitet. Allt detta är naturliga koldioxidsänkor, som förstörs. Dessutom kommer genmodifierade grödor alltså med ett tekniskt paket av kemikalier och gödningsmedel, material skapade med mycket olja. Det bidrar också till klimatförändringarna.

Delseger och nederlag

De stora demonstrationerna mot den så kallade Monsanto-lagen bar till slut frukt. Beslutet att godkänna

dekretet gällande GMO-frön ifrågasattes inte bara moraliskt utan även juridiskt och den 4 september 2014 ogiltigförklarades lagen av konstitutionsdomstolen sedan sociala rörelser överklagat giltigheten i lagen.

Domstolen motiverade domen med att lagförändringen inte hade konsulterats med urbefolkningen, vilket de har lagstadgat rätt till. De menade även att lagen utgjorde ett hot mot majsens – som i Guatemala betecknats som nationellt kulturarv. Faktum är att det finns över 300 sorters majs som har sitt ursprung i regionen. Domen var en viktig seger för de sociala rörelserna och hade inte varit möjlig utan folkets organisering.

Men lyckan blev kortvarig. Efter ett par månader stod det klart att regeringen inte avsåg att lämna frågan. Och även om de skulle vilja så håller frihandelsavtalen landets armar bakbundna. Bara två dagar efter att dekret 19-2014 ogiltigförklarats påbörjades, utan civilsamhällets vetskap, en ny process av ett ”regelverk för fröer” som avsåg att ersätta dekretet.

–Regelverket tar införandet av genmodifierade grödor till en annan nivå. Det gäller mycket mer konkret hur GMO-grödor ska regleras och registreras, men tar inte alls upp hur folket och deras hälsa ska skyddas, säger Lourdes Gomez Willis som är del av ett nätverk av urfolksjurister, och som specialiserat sig på dessa lagar och bestämmelser.

–Bland de juridiska argumenten regeringen använder sig av för att motivera införandet av ”regelverket för fröer” är att det är till för att skydda miljön och biodiversiteten. Men tittar man närmare ser man att det inte är målet med politiken. Vad de själva verket gör är att institutionalisera de transnationella företagens bioteknologi för att de ska kunna utveckla mekanismer för att introducera genmodifierade grödor i våra samhällen, konstaterar Lourdes.

Frihandelsavtalet och dess krav på frölagar innebär alltså inte bara ett miljö- och hälsosäkerhetsproblem, utan även ett demokratiproblem.

Tillbaka i Río Frio i Polochicdalen där barn och vuxna redan idag insjuknar av undernäring och kemikalier från sockerörsodlingarna, är folket rädda för hur införandet av Monsanto-lagen skulle kunna göra deras liv ännu svårare.

–Den där GM-majsens kommer ta våra liv, för oss är den som en sjukdom och vi vill inte ha den här, säger Santiago Tux, en medelålders småbrukare i byn. Men trots motgångarna med det nya regelverket är han fast bestämd att fortsätta kampen, för rätten till mark och mot fria och friska fröer.

–Nu har regeringen hittat andra vägar, via andra institutioner, för att införa GMO-fröerna. Men vi kan inte tillåta att det händer. Vi kommer fortsätta blockera vägarna för att de inte ska ta vår naturliga majs ifrån oss. Vi vill odla vår egen mat och de ska inte kunna stoppa oss, säger han bestämt. **R**